

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ЯБЛУК В УКРАЇНІ ТА СВІТІ PECULIARITIES OF THE APPLES MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE AND WORLDWIDE

Розкрито історико-економічні особливості становлення ринку яблук в Україні. Проаналізовано основні параметри розвитку світового та вітчизняного ринку: тенденції виробництва, споживання, зовнішньої торгівлі, цінову ситуацію, канали реалізації. Встановлено, що споживчі потреби населення, через низький платоспроможний попит, задовольняються лише на 46%.

Ключові слова: ринок, яблука, виробництво, споживання, пропозиція, сорти, попит, експорт, імпорт, ціна.

Раскрыто историко-экономические особенности становления рынка яблок в Украине. Проанализированы основные параметры развития мирового и отечественного рынка: тенденции производства, потребления, внешней торговли, ценовую ситуа-

цию, каналы реализации. Установлено, что потребительские нужды населения, из-за низкого платежеспособного спроса, удовлетворяются лишь на 46%.

Ключевые слова: рынок, яблоки, производство, потребление, предложение, сорта, спрос, экспорт, импорт, цена.

The author has presented the historical and economic peculiarities of the apple market formation in Ukraine. The main world and inland market development parameters have been analyzed: the tendencies of production, consumption, foreign trade, price situation, realization canals. The consumption requirements of the population have appeared to be met by 46% only because of the low actual demand.

Key words: market, apples, production, consumption, supply, cultivars, demand, export, import, price.

УДК 339.13.017: 634.42

Сало І.А.

д.е.н., старший науковий співробітник, вчений секретар
Інститут садівництва
Національної академії аграрних наук

Постановка проблеми. Яблуня вважається цінною культурою не лише в Україні, а й у світі, а її плоди незамінними у повноцінному раціоні харчування кожної людини. Для забезпечення потреб населення у цій продукції важливе значення має ефективність функціонування та розвиток вітчизняного ринку яблук. Через це достатньо актуальними є дослідження кон'юнктури, цінової ситуації, встановлення позитивних і негативних факторів впливу на формування цього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняного ринку плодів проводили Л.П. Симиренко, П.Г. Шитт, В.В. Юрчишин, Д.Ф. Чухно, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, О.Ю. Єрмаков, І.А. Сало, В.А. Рульєв, Г.М. Сатіна, Т.А. Маркіна, Л.А. Костюк та ін. Однак є необхідність додаткових досліджень розвитку світового та вітчизняного ринку яблук з огляду на глобальні політико-економічні зрушення.

Постановка завдання. Метою досліджень є розкриття особливостей функціонування та розвитку ринку яблук в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про суттєвий поступ ринку яблук в Україні можна говорити з початку ХХ ст. На той час у країні переважно виділялося три ринки плодів: ринок яблук, груш та слив. Пропозиція останнього складалася здебільшого з продукції первинної переробки – чорносливу, який добре цінувався і користувався значним попитом. Основним ринковим товаром серед плодів вважалися яблука, а друге місце займали груші [1, с. 43]. Ці часи відзначаються великою зацікавленістю іноземними сортами, які, як правило, не відповідали агрокліматичним умовам вирощування і гинули. Так, Л.П. Симиренко вказує про недостатність цінних ринкових сортів і незабезпеченість плодами населення –

«... предложение не только не превышает спрос, но, напротив, далеко от него отстает...» [1, с. 17]. Він на перше місце ставив відповідність промислового вирощування плодів динамічним змінам вимог ринку щодо видової структури товару та періоду реалізації. Так, описуючи стан розвитку ринку плодів, автор зазначає і підтверджує дослідження вже згаданих вчених: плоди в раціоні харчування малозабезпеченого населення присутні лише в літній період, а в міжсезоння доступні лише «состоятельным классам», оскільки вони «по своей дороговизне не по средствам для людей среднего достатка». Таким чином обсяг споживання плодів у свіжому вигляді для значної частки населення був досить низьким, переробна галузь розвивалася дуже повільними темпами. Особливе місце в ефективній торгівлі вчений відводив формуванню сортименту: «Плодоторговля, как и всякая другая торговля, регулируется спросом, предложением и конкуренцией, и для того, чтобы быть на уровне требований рынка, наш русский товар качественно не должен уступать европейскому; достоинство же его определяется не одной культурой, но и подбором сортов» [1, с. 97]. Нові сорти плодів, зокрема, яблук, що з'являлися на ринку завойовували визнання виробниками та торговцями тривалий час незалежно від їх якості – роками перевірялися переваги, властивості, попит на них споживачів і лише потім вони займали значну частку в закупках. З'явилося багато садівників-аматорів, які впливали на формування сортименту – замінювали місцеві сорти на іноземні (західноєвропейські) з кращими смаковими якостями. Наприклад, по яблуні вони охопили 60% насаджень, а місцеві сорти Сінап становили решту – 40% [2, с. 11]. У цей час було створено ряд цінних

сортів яблуні – Антонівка, Грушовка московська, Коричне, Бабушкіно тощо, вишні – Володимирівська, Любська [3, с. 6]. У Криму були зосереджені основні площі товарних насаджень, де вирощувалися промислові сорти плодкових культур [4, с. 19]. В 1887 р. насадження яблуні та груші в кримських садах займали 70-75% площ з перевагою яблунь зимових сортів [5, с. 5]. В цілому розвиток ринку плодів того часу П.Г. Шитт вдало характеризує висловлюванням «... являет собой переходную стадию от чисто потребительского плодоводства к промышленному» [6, с. 17]. П.Ф. Дуброва також зазначає, що садівництво було найбільш відсталою галуззю сільського господарства з примітивною агротехнікою і низькоякісним сортовим складом і відповідно урожайністю. Також, аналізуючи праці І.В. Мічуріна, він робить висновок, що керівництво Росії зовсім не приділяло уваги, вже впродовж не одного століття, розвитку садівництва та не турбувалося про забезпечення потреб населення у плодах [3, с. 6].

У світі за рівнем виробництва та площами плодоносних насаджень яблука займають друге місце після бананів – відповідно у 2014 р. ці показники становили 84,6 млн. т та 5,1 млн. га. Україна у тому році займала тринадцяте місце у світовому виробництві яблук і п'яте в Європі (рис. 1).

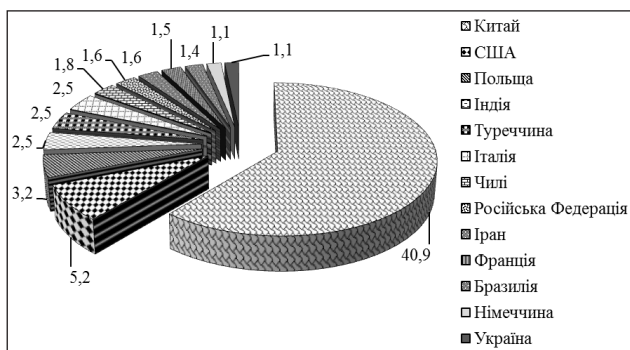

Рис. 1. Виробництво яблук країнами світу в 2014 р., млн. т

Джерело: розраховано за даними FAO [7]

Перераховані на рисунку країни виробляють 79% (66,8 млн. т) яблук у світі. Очевидним лідером серед них є Китай. Це пояснюється територіальними перевагами, значною чисельністю трудових ресурсів, а також тим, що в країні дешева робоча сила, а вирощування плодів є достатньо трудомістким процесом. Наразі частка площ плодоносних насаджень яблуні в країні становить 45% світових, або 2,3 млн. га, а валових зборів – 48% або 40,9 млн. т.

Найбільшими п'ятьма імпортерами яблук у світі у 2013 р. були Росія, США, Великобританія, Японія, Німеччина – 42%, а це 8,5 млн. т, причому Росія є основним покупцем – 11%. Переважну масу яблук експортують Китай, Польща, Чилі, США, Італія –

53% (9,8 млн. т). Серед них Китай займає основну позицію – 21%.

У виробництві плодів зерняткових культур в Україні основну частку займають яблука, а це – 87% (1111,5 тис. т) у середньому за 2011-2015 рр. Їх пропозиція щороку збільшується, але незначними темпами як за рахунок імпортних поставок, так і вітчизняного виробництва. Це пов'язано, перш за все з тим, що сільськогосподарськими підприємствами закладаються поступально інтенсивні насадження яблуні на площах 1,5-2,8 тис. га, які через 3-5 років вступають у товарне плодоношення. Також спостерігається незначне збільшення урожайності у всіх категоріях господарств. Так, у 2015 р. урожайність у промисловому садівництві становила 9,1 т/га, а в господарствах населення – 14,3 т/га.

Впродовж тривалого часу господарства населення є основними виробниками яблук в Україні – у 2015 р. 69% (811,0 тис. т). Переважна частка обсягів виробництва господарств населення у 2015 р. формувалася у Вінницькій, Чернівецькій, Хмельницькій, Львівській та Закарпатській областях – 425,0 тис. т (52%). Регіональним лідером промислового вирощування є Вінницька область – 151,8 тис. т (41%). Найбільш відомими і прибутковими сільськогосподарськими підприємствами, що займаються вирощуванням яблук у Вінницькій області (близько 10 тис. т) є СВАО «Дружба», СТОВ «Поділля», СВАО «Вінничина», ТОВ «Міжлісся», ТОВ «Гренвіс» тощо.

Слід відзначити, що серед сільськогосподарських підприємств основну масу плодів яблуні вирощують господарства недержавної форми власності – 94,4%, з них 71% господарські товариства. Кількість цих підприємств становить 58% (до 166 одиниць). Вони займають найбільші площі плодоносних насаджень (21,9 тис. га) і є прибутковою організаційно-правовою формою господарювання – рівень рентабельності у 2015 р. склав 50,7%. Основна частка яблук у всіх категоріях господарств виробляється у Вінницькій області – 21,0% (247,8 тис. т) (рис. 2).

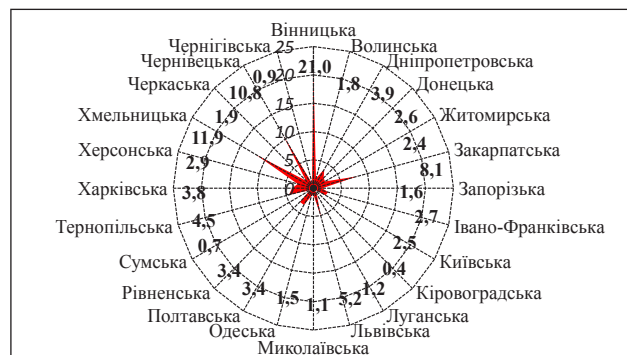

Рис. 2. Частка регіонального виробництва яблук у всіх категоріях господарств у 2015 р., %

Джерело: розраховано за даними Держстату України

Важливою маркетинговою складовою у формуванні пропозиції яблук є сорт. У світі популярними сортами вважаються Голден Делішес, Ред Делішес, Гала, Фуджі, Айдаред, Гранні Сміт, Джонаголд. В Китаї моносортом є Фуджі – це близько 90% всіх яблук, що там вирощуються [8, с. 15]. В Україні серед сортів яблук популярними є: зимові – Айдаред, Голден Делішес, Ренет Симиренко, Флоріна, Джонаголд, Чемпіон; осінні – Слава переможцям, Гала, Пріма; літні – Папіровка.

Важливими є дослідження щодо змін у формуванні пропозиції на вітчизняному ринку яблук за рахунок їх імпорتنих поставок після вступу в СОТ у 2008 р., а також змін в експорті цієї продукції. Імпорт яблук, впродовж останнього десятиріччя, суттєво розширився – з 0,2 тис. т в 2002 р. до 251,4 тис. т в 2009 р., тобто в 1257 разів (рис. 3). Різке збільшення імпорту в Україну відбулося у 2006 р. – в 607 разів. До 2006 р., основною країною-імпортером яблук була Молдова – 70-90%. Надалі головну позицію зайняла Польща – 75-97%. Саме неврожай яблук у Польщі в 2010-2011 рр. пояснює різке зменшення їх імпорتنих поставок в Україну в 2012 р. – в 2 рази порівняно з 2010 роком.

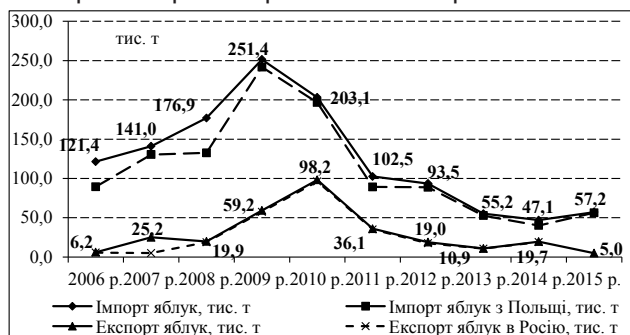

Рис. 3. Імпортні та експортні поставки яблук в Україні, тис. т

Джерело: розраховано за даними FAO [7].

До 2013 р. на графіку чітко простежується тенденція – зі зменшенням імпорتنих поставок яблук скоротилися експортні в 2,7-5,2 рази. Справа в тім, що значна частка польських яблук реекспортувалася з України в Росію, яка була їх основним покупцем – 85-98%. Росії було дешевше імпортувати яблука з Польщі ніж з України, хоч достатньо розповсюдженою є інформація про значний вміст у такій продукції залишків хімічних речовин. Після введення нею ембарго на плодоовочеву продукцію в жовтні 2014 р. вона відвантажувалася на російський ринок через Крим і в 2014 р. Росія ще залишалася одним із лідерів по закупці української плодоягідної продукції. В 2015 р. експорт яблук в цю країну припинився і становив лише 5 тис. т. З огляду на події, що склалися на сході України, та на економічну ситуацію в цілому виникла нагальна потреба диверсифікації зовнішніх каналів збуту з метою уникнення економічних ризиків у перспективі.

Після вступу України до СОТ митні тарифи на плоди змінилися. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою» було запроваджено тимчасову цільову надбавку до ставок ввізного мита, діючих напередодні набрання його чинності, у розмірі 13% митної вартості товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту, крім товарів критичного імпорту [9]. На сьогодні обкладання ввізним митом при ввезенні плодів і ягід на територію України, здійснюється відповідно до її Митного кодексу за ставками, затвердженими Законом України «Про Митний тариф України», який вступив у дію з 1 січня 2014 р. згідно з ст. 3. До цього чинним був Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» №676-17 від 17.12.2008 р. згідно з яким ввізні тарифи на плоди і ягоди знизилися після вступу України до СОТ. Нові тарифи на них відповідно до діючого законодавства у 2014 р. не змінилися, зокрема, на яблука становлять 0% – з 1 грудня до 31 березня та 10% – з 1 квітня до 30 листопада.

Слід відзначити, що помітного розширення обсягів імпорту яблук, через зниження митних тарифів, не спостерігається. Це пояснюється значним перевиробництвом яблук та яблучного концентрату в Польщі.

Рівень споживання зерняткових плодів в Україні в 2011-2015 рр. становив – 21,7-28,6 кг, а яблук – 18,5-23,3 кг, або 37-47% раціональних норм, які складають відповідно 57,5 та 50 кг на особу в рік (табл.). За рахунок імпорту в 2015 р., населення споживало – 1,1 кг (4-5%) яблук, виробництва промисловими підприємствами – 6,9 кг (25-30%) та господарствами населення – 15,0 кг (63-65%). У світі показник споживання значно вищий, наприклад, у Австрії, Казахстані, Словенії – до 50 кг. Головною проблемою оптимального споживання яблук залишається низька купівельна спроможність населення. Вплив цього чинника становить 94%, а на інші – культура споживання, сортимент, якість продукції тощо припадає лише 6% (табл. 1).

Ефективність діяльності всіх категорій господарств суттєво залежить від організації каналів збуту. Сільськогосподарські підприємства здійснюють реалізацію яблук за наступними каналами: переробним підприємствам – 25%, на ринку, через магазини, ларки, палатки – 10% та за іншими каналами (комерційним структурам) – 70%. Слід відзначити, що полиці супермаркетів представлені переважно імпортними яблуками. Вітчизняні товаровиробники реалізують їм лише 10-20% цієї продукції, тоді як у країнах що розвиваються, цей показник становить близько 70%, а в розвинених сягає 90% [10, с. 56]. Є кілька причин, через які супермаркети відмовляються без-

Баланс яблук в Україні, тис. т

Показники	Роки					Індекс 2015 р. до 2011 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	
Загальна пропозиція	1692	1873	1935	1802	1836	1,1
Запаси на початок року	635	652	668	669	599	0,9
Виробництво	954	1127	1211	1085	1180	1,2
Імпорт	103	94	56	47	57	0,6
Загальний попит	1041	1205	1266	1202	1185	1,1
Внутрішній попит	1004	1186	1255	1182	1180	1,2
продовольство	846	998	1054	1002	984	1,2
корми	18	22	24	22	24	1,3
насіння	2	2	2	2	2	1,0
переробку на нехарчові потреби	114	135	145	130	142	1,2
втрати	26	30	32	28	31	1,2
Експорт	36	19	11	20	5	0,1
Залишок на кінець року	652	668	669	599	651	1,0
Зіставлення кінцевих залишків до попиту	0,63	0,55	0,53	0,50	0,55	-
Фонд споживання	846	998	1054	1002	984	1,2
Споживання на особу в рік, кг	18,5	21,9	23,2	23,3	23,0	1,2

Джерело: розраховано за даними Держстату України, FAO та за матеріалами досліджень автора

посередньо співпрацювати з вітчизняними виробниками. По-перше, продукція не завжди якісна і часто відсутні потрібні товарні партії. По-друге, значною проблемою є сезонність продажу. Вітчизняні товаровиробники, через недостатню технічну оснащеність, не в змозі забезпечити якість і належний асортимент яблук протягом тривалого періоду. По-третє, відсутність упаковки, тоді як супермаркети навіть готові платити за якісно упаковану продукцію на 15-20% більше.

Господарства населення реалізують яблука переважно на стихійних та придорожніх ринках – 20-25%. Основна частка плодів, які ними вирощуються (65-70%), використовується для власного споживання. І лише незначна маса яблук закуповується переробними підприємствами. Оптова закупівля найчастіше відбувається за цінами, значно нижчими, ніж ринкові. Наприклад, у 2011-2015 рр. в домогосподарствах Полтавської області невідсортовані яблука для виготовлення соку придбалися по 1 грн./кг.

На ринку яблук спостерігається незадовільна цінова ситуація як для первинної ланки – товаровиробників, так і кінцевої – споживачів. Товаровиробники, реалізуючи ці плоди за доволі низькими цінами – 2,3-4,8 тис. грн./т (в 2011-2015 рр.), отримують збитки, або ж надто низькі доходи навіть для простого відтворення. Перепродаж продукції (в т. ч. й імпортованих яблук) через кількох посередників супроводжується ростом цін і стимулює до їх збагачення. У кінцевому підсумку споживач змушений купувати продукцію за ціною в 2,5-3 рази вищою ніж реалізує товаровиробник.

Ціни на яблука вирощені господарствами насе-

лення дещо нижчі за імпортовану продукцію, але, зазвичай, вищі за роздрібні ціни сільськогосподарських підприємств на міських ринках України. Наприклад, ціни на імпортовані яблука в 2015 р. найвищими були не в сезон продажу (листопад-квітень) – 10-15 грн./кг, коли пропозиція вітчизняних плодів низька. У цей час сільськогосподарські підприємства реалізовували яблука по 7-11 грн./кг, а господарства населення – на 1-1,50 грн./кг більше. Як вже згадувалося раніше, в цій ситуації спрацьовує переважно два фактори – низька фінансова забезпеченість промислових підприємств та психологічний фактор населення щодо якості продукції.

За підрахунками експертів, при наявності спеціально обладнаного сховища, садівницьке підприємство може отримати в 1,5-2 рази більше прибутку. Однак лише близько 20% вітчизняних товаровиробників мають сховища, оскільки їх будівництво потребує значних інвестицій. Так, для сучасного сховища з регульованим газовим середовищем ємністю 5 тис. т, для зберігання яблук, необхідне фінансування обсягом 3-4,5 млн. євро (30-45 млн. грн.) [8, с. 55].

Відстежуються зміни оптових цін на яблука у регіональному розрізі, що пояснюється різницею в обсягах вирощування, чисельності населення, платоспроможному попиті, затребуваності переробних підприємств. Так, найдорожче вони реалізовувалися у 2015 р. в Кіровоградській, Волинській областях та Чернівецькій – від 6,7 до 8,4 тис. грн. за 1 т. Значно нижчі ціни спостерігаються у Житомирській, Рівненській і Чернігівській областях – від 0,4 до 2,4 тис. грн. за 1 т.

Висновки з проведеного дослідження.

Вітчизняний ринок яблук ще не можна вважати організованим, що особливо виражається при пошуку товаровиробниками каналів збуту. Відсутність можливості зберігання, сортування, пакування є перепорою ефективного просування продукції, що робить первинну ланку заручницею посередницьких структур. Повільний розвиток оптових ринків, кооперації не стимулює господарства населення, які б могли формувати значні партії сировинної продукції до розширення вирощування яблук. Неприятливою для ефективного функціонування та подальшого розвитку вітчизняного ринку яблук залишається цінова ситуація через неузгодження інтересів всіх учасників ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Симиренко Л.П. Крымское промышленное плодоводство. – Т. 1 / Л.П. Симиренко. – М., 1912. – 740 с.
2. Колесников В.А. Плодоводство Крыма / Колесников В.А. – Симф.: Крымиздат, 1951. – 574 с.
3. Экономика и организация промышленного садоводства / [Дуброва П.Ф., Каганович И.М., Стрельников В.В. и др.]; под ред. П.Ф. Дубровы. – М. : Колос, 1981. – 255 с.
4. Чухно Д.Ф. Экономика садоводства / Чухно Д.Ф. – К. : Государственное издательство сельскохозяйственной литературы Украинской ССР, 1961. – 244 с.
5. Столярчук С.К. Интенсификация крымского садоводства / Столярчук С.К. – Симферополь: Таврия, 1971. – 84 с.
6. Шитт П.Г. Экономические основы и перспективы развития плодоводства в СССР / Шитт П.Г. – М. : Новый агроном, 1928. – 223 с.
7. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/>.
8. Рынок овощей и фруктов в Украине / [Максимюк А., Поперечная Е. , Лапа В. и др.]. – К. : Полиграф плюс, 2011. – 96 с.
9. Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою [Електронний ресурс]: Закон України від 04.02.2009 р. № 923-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
10. Філіпенко А.С. Основи економічних досліджень / Філіпенко А.С. – К. : Академвидав, 2004. – 208 с.